

Lenka Budilová – Dědická praxe, sňatkové strategie a pojmenování u bulharských Čechů v letech 1900–1950 (2011)

Kamila Jirků

*Katedra antropologie, Fakulta filozofická,
Západočeská univerzita v Plzni,
kampotom@seznam.cz*

TATO kniha se zabývá společenstvím česky mluvících evangelíků, jež tvořilo převážné obyvatelstvo obce Vojvodovo a též Belinci v Bulharsku v první polovině 20. století. Obec Vojvodovo, které bylo založeno rodinami, jež z náboženských a ekonomických důvodů opustily českou ves Svatou Helenu v Rumunsku, se stalo předmětem zájmu nemnoha badatelů jak z české, tak bulharské strany. Ať už to byli historikové, etnologové, či folkloristé, kteří v předválečném období zahájili svůj zájem o tuto obec v rámci „krajanské péče“, a soustředili se tak převážně na jazyk, české zvyky a stupeň „národního uvědomění“. Zájem, který pak v poválečném období přesunuli na témata reemigrace, etnické procesy a akulturace, aby ke konci století zpochybnili samozřejmost národní identity „českých krajanů“ a vyzdvihli kolektivní identitu založenou na náboženství (Budilová 2011: 7). Mgr. Lenka Budilová, PhDr., navazuje na tyto recentní práce a z pozice sociální a kulturní antropologie se zaměřuje na konstruování obrazu „svého“ a „druhého“ (Budilová 2011: 8). Svůj zájem obrací na oblast rodinného života, který rozkrývá prostřednictvím do této doby opomíjených témat: dědická praxe, sňatkové strategie a pojmenování, jak napovídá i název knihy. Oproti dřívějším pracím, jež z rodinného života vybírají z folkloristického hlediska již celkem tradiční téma svatby, je cílem autorky „ukázat čtenáři, co si tehdy lidé mysleli a jaké představy spojovali s tak základními procesy

lidského života, jako je plození, rození a výchova dětí nebo vztahy mezi mužem a ženou v manželství a mimo něj“ a jak se tento myšlenkový svět promítl do činností spojených s uzavíráním sňatků, reprodukci, předáváním rodinného majetku a jmen (Budilová 2011: 11).

Knihy je jako klasická odborná práce členěná do třech částí: teorie, metodologie a vlastní výzkum. Celá práce je strukturována jasně a přehledně, čímž umožňuje čtenáři nejen snadnou orientaci, ale také přeskokování kapitol a vynechání například teoretické části knihy, jež se věnuje sociálně antropologické teorii příbuzenství a „dějinami rodiny“ z hlediska historické antropologie (Budilová 2011: 12). Tato část je ale přes své zaměření psána srozumitelným jazykem a mistrně shrnuje celé antropologické století. Stává se tak jakousi přehledovou studií. Na teoretickou část navazuje kapitola věnující se metodologii výzkumu, jež je založena na terénním výzkumu a ukazuje „cestu, kterou jsme prošli“ se svým partnerem nejen v práci, ale i v životě, manželem Markem Jakoubkem (Budilová 2011: 12).

Následující kapitola nás uvádí již do samotné obce Vojvodovo (a Belinci) a představuje nám ji na pozadí základních aspektů, jako je historie, demografická charakteristika, role náboženství a obživné strategie. Kromě základních informací o Vojvodovu se dozvídáme také autorčiny hlavní teze, které se týkají např. národní identity. „Idea etnická, resp. národnostní identity, zde byla vytvořena teprve za výrazné podpory krajanského hnutí a aktivit československého státu zejména v oblasti školství“ (Budilová 2011: 52). „Čeština totiž nebyla vnímána jako nositel ‚národního vědomí‘, ale byla považována primárně za jazyk Bible, jazyk zprostředkující náboženskou zkušenost“ (Budilová 2011: 52). Náboženství bylo i důvodem, proč se bulharští Češi nezapojovali do bulharského politického života, a sociálním diferenciatorem v obci, kde kromě Čechů žili také Slováci, Bulhaři, Srbové a jiní. Náboženství se v „sektářské teorii“ stává také vysvětlením, proč toto společenství odešlo poprvé z Českých zemí do Svaté Heleny a podruhé ze Svaté Heleny do Vojvodova. „Pro české obyvatele Vojvodova (a později také Belinci) bylo náboženství samotným středobodem života“, jež se navenek projevovalo dodržováním přísného morálního kodexu jako zřeknutí se tance, světského zpěvu, pití alkoholu a kouření (Budilová 2011: 63).

Vlastní výzkum se skládá ze třech hlavních částí podle tematického zaměření: *Dědická praxe, Sňatkové strategie a manželství a Jména a pojmenování* u bulharských Čechů, jež jsou dále členěny na podkapitoly, z nichž poslední vždy dané poznatky shrnuje a zasazuje do širšího odborného kontextu. Dědickou strategii bulharských Čechů autorka klasifikuje jako systém tzv. *dělitelného dědění*, kdy je majetek rovnostářsky rozdělen a předán všem dětem, i když s ohledem na gender. Oproti nedělitelnému gruntu nedochází k zvýhodnění jednoho dědice a umožňuje všem dětem zachování životního stylu a pokračování ve stejné obživné strategii. Na druhou stranu ale tato strategie vedla k rozdrobování půdy, kdy jednotlivá hospodářství se nedokázala sama uživit, což vedlo například k emigraci některých z Vojvodovčanů do Argentiny. Pravidlo *ultimogenitury*, kdy nejmladší syn dostává větší díl (svůj díl a navíc grunt po rodičích), jenž kompenzuje jeho povinnost „dohlídat rodiče“, pak vede autorku „s jistou mírou opatrnosti“ k podpoře „sektářské hypotézy“, která datuje odchod svatohelenských evangeliků z Čech do dřívějšího období (na konec 18. stol.), kdy byla dávana přednost nejmladšímu synovi jakožto dědici (Budilová 2011: 105).

Manželství bylo u bulharských Čechů chápáno jako „dobrá věc“, jako předpoklad ekonomické soběstačnosti a přirozená etapa v lidském životě, což dokazuje i jeho universalistický charakter (Budilová 2011: 111). Manželství bylo vnímáno jako nezrušitelný vztah, na kterém je potřeba pracovat a jenž je především rovnocenným vztahem lásky, ve kterém je ale žena podřízena muži, jemuž prokazuje respekt a úctu. Stejně jako děti prokazují úctu a respekt rodičům, kteří výběr partnerů značně ovlivňují a aktivně do něj zasahují. Sňatková strategie se zde řídí dvěma hlavními pravidly. Pravidlem endogamie, kdy je preferován výběr partnera ze stejného společenství a nejlépe i se stejným ekonomickým statusem. Pravidlem „nebrat si Bulhary“, jehož motivací je odlišná víra, a tedy odlišné hodnotové systémy (Budilová 2011: 141). Vzhledem k tomu, že nejsou doloženy žádné sňatky se sousedními Čechy-katolíky, nejedná se podle autorky o otázku národnosti. Spolu s pravidlem – nebrat si příbuzné – docházelo k nedostatku vhodných partnerů, což se stalo jednou z motivací pro reemigraci do Československa.

Rodná jména se dávala převážně po prarodičích, přičemž prvorození byli pojmenováváni hlavně po rodičích z otcovy strany. Podle autorky tato tendence ukazuje vliv patriarchální ideologie a Vojvodovčané sami říkají, že motivací bylo „vzdát čest“ prarodičům, kteří se o první dítě nejvíce starali. Zatímco jejich rodná jména v tradici západní Evropy představují prvek individualizační, příjmení předávané z generace na generaci poté odkazují k celé rodině, oproti bulharskému okolí, kde jsou to právě rodná jména, která náležejí rodině. Autorka dále pojednává o přezdívkách. Ty se v tomto společenství, které dávalo výhradně česká jména, často opakovala a stávala se klasifikační nutností. Tyto přezdívky, patronymické (odvozeny od křestního jména otce) a situační (odvozeny od určité situace), se dále dědily a víceméně se používaly jako příjmení.

Kromě značného množství sekundární literatury, jež sahá od přehledových studií bulharských dějin, literatury věnované metodistickým misiím až po vlastní texty vojvodovských obyvatel, svá data autorka čerpá z matričních zápisů, pozemkových knih, rodných či oddacích listů, školních záznamů i náhrobních nápisů. Těžiště této práce však spočívá na rozhovorech s přesídlenci a jejich potomky a na rekonstrukci jejich genealogií. Neboť jediné takto získaná data zpřístupní perspektivu aktéra, v čemž autorka navazuje na tradici anglosaské sociální antropologie. V rámci terénního výzkumu Lenka Budilová podnikla řadu cest nejen do Vojvodova, ale také do Svaté Heleny, do souvisejících bulharských lokalit a na jižní Moravu, kam společenství reemigrovalo po druhé světové válce.

Z jazykového hlediska je práce díky krásné stylistice velmi čtivá a srozumitelná, stejně jako předkládané argumenty, jež jsou uspořádány v logickém sledu. Pokud se v textu objevuje bulharská či vojvodovská terminologie, je pečlivě vysvětlena v poznámce pod čarou. Text ve výzkumné části proplétají úryvky z rozhovorů s informátory, které mají „víceméně dokreslující charakter“ (Budilová 2011: 48), přičemž pro svá tvrzení autorka vždy vychází z desítek uskutečněných rozhovorů na dané téma. Pastvou pro oči je poté obrazový materiál v podobě dobových fotografií.

Knihy Lenky Budilové o rodinném životě ve Vojvodovu nejen naplňuje naše očekávání, ale do značné míry je převyšuje. Dané téma vyčer-

pává ze všech možných úhlů a zkoumá takové aspekty rodiny, které si ani neuvědomujeme, že existují. Dovolují si říct, že na toto téma už opravdu nelze napsat více. Přesto ale nejsme zahlceni informacemi, jež jsou nám podávány velmi čtivou formou. Tato pečlivá práce, v níž jako kdybychom spolu s autorkou podstupovali rozhovory, psali genealogie a postupně docházeli ke stejným závěrům, představuje etnografii, jež by mohla jít příkladem.

BUDILOVÁ, L. 2011. *Dědická praxe, sňatkové strategie a pojmenování u bulharských Čechů v letech 1900–1950*. Brno: CDK. 242 s.

Steven D. Emery – Citizenship and the Deaf Community (2011)

Tamara Kováčová

*Katedra antropologie, Filozofická fakulta,
Západočeská univerzita v Plzni
tamara.kovacova@gmail.com*

TATO recenze se týká unikátní publikace nejenom obsahem, ale i svou formou. Protože je publikace přímo zaměřena na komunitu Neslyšících: jejím autorem je Neslyšící, téma se týká Neslyšících, respondenti pro podkladový výzkum jsou též primárně Neslyšící, a především publikace se přímo týká empowermentu zaměřeného na Neslyšící, tak se podařil výjimečný počin v této oblasti – publikace samotná je vydána v paperbacku doplněném o DVD a má bilingvální podobu: kde je zastoupen text v psané angličtině a jeho překlad do Britského znakového jazyka ve formě videa.

Publikace byla vydána v rámci, též unikátního, malého vydavatelství Ishara Press, které se zaměřuje na vydávání výzkumných materiálů zaměřených na komunitu Neslyšících z rozvinutých, ale především i z rozvojových zemí, a většina publikací má právě bilingvální podobu, kde je zastoupen i některý ze znakových jazyků. Produkce těchto bilingválních materiálů je velmi důležitá, protože pro mnoho Neslyšících je jazyk

jejich vlastní země jazykem druhým a většinou v něm mají kompetence jako nerodilí mluvčí, které často výrazně omezují jejich přístup k anglicky (nebo jinak psaným) informacím. Tyto a tato publikace tedy nejenom o empowermentu (uschopňování) marginalizovaných Neslyšících komunit píše, ale zároveň ho i svou formou naplňují. Ishara Press i zde recenzovaná publikace tím aktivně reagují na jev, kdy převážná většina odborných textů o Neslyšících je psána převážně slyšícími výzkumníky a na „o nás bez nás“ principu a též naprostá většina mnoha odborných příspěvků o Neslyšících nejsou dostupné „zkoumané“ Neslyšící komunitě v žádném znakovém jazyce. Tato situace však není příkladem zde recenzované publikace.

Autorem (a zároveň překladatelem do Britského znakového jazyka) této publikace je Dr. Steven D. Emery, Research Associate působící na University of Bristol, kde se dlouhodobě a intenzivně věnuje tématům, jako jsou Citizenship a práva minorit ve vztahu k Neslyšící komunitě, politická filosofie a aktivismus, genetika a budoucnost Neslyšících nebo média a kulturní studia. Jak již bylo řečeno v úvodu, autor je sám Neslyšící.

Publikace vznikla na základě disertační práce autora z roku 2006, která se zabývala výzkumem vnímání konceptu „citizenship“ aplikovaného na britskou Neslyšící komunitu. Disertační práce byla obhájena na University of Central Lancashire. Publikace přehledně v devíti kapitolách zpracovává a doplňuje v devíti kapitolách výsledky tohoto výzkumu.

Základním konceptem je nahlížení na komunitu Neslyšících v rámci tzv. antropologického pohledu na hluchotu, kdy se zdůrazňují jazykové a kulturní aspekty, které je třeba respektovat jako jinakost této komunity před tzv. medicínským pohledem na hluchotu, kdy je skupina definována především defektem a nedostatkem, chybějícím atributem, který je třeba všemi možnými způsoby napravit, opravit, a „znormalizovat“ – tj. co nejvíce „předělat“ neslyšícího, nedostatečného jedince na (dostatečného) slyšícího.

Toto základní východisko Emery dále rozebírá v konceptu citizenship v rámci Neslyšící komunity a na příkladech sociálního vyčlenění, navzdory tvrzením uvedeným v oficiálních dokumentech, vládních strategiích a předpisech za použití a hlubšího objasnění termínů, jako je